

FAHRİ TÜRK İLE KOSOVA TÜRKLÜĞÜ VE TÜRKÇE ÜZERİNE MÜLAKAT

Fahri TÜRK*

Soru:1 Sayın Hocam Balkan Türklüğü üzerine çalışmalarınızın olduğunu biliyoruz. Tarihsel süreçte Kosova Türkleri ve Türkçe hakkında okuyucularımızı kısaca bilgilendirebilir misiniz?

Kosova, 1369 yılında yapılan Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra Osmanlı idaresine girmiş ve 1912 yılında Balkan Savaşlarına kadar tam 543 yıl Türklerin hâkimiyetinde kalmıştır. 1912 ila 1951 yılları arasında yani Yugoslavya Krallığı döneminde Türkçe eğitim yasaklanmış ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 1951 yılında tekrar başlamıştır. Yugoslavya, Yosip Broz Tito tarafından “kardeşlik ve birlik” parolası adı altında çok etnikli ve federal bir devlet olarak kurulmuştur. Bu yüzden bu devletin kurucu babaları bütüncül ve kapsayıcı bir Yugoslav kimliği meydana getirmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Bu amaçla sosyal ve ekonomik farklılıkları azaltmak için ortak dil ve kültür oluşturma doğrultusunda politikalar izlemiştir. Yugoslav idarecilerin Türk azınlığına uygulamış olduğu baskılar onların Türkiye'ye göç etmelerine yol açmıştır. Diğer yandan Kosova Türk azınlığı Yugoslav devletinin kurucu unsuru olarak görülmemiştir. Tito rejiminin Arnavutluk'la iyi ilişkiler geliştirme niyeti ve ülkesinde yaşayan Arnavutları Yugoslav devletine daha sıkı bağlama politikası yüzünden Kosova Türkleri etnik bir grup olarak tanınmamış ve Türkçenin kamusal alanda kullanılması yasaklanmıştır.1951 yılında Yugoslavya ve Arnavutluk arasındaki ilişkiler enikonu bozulduktan sonra Kosova Türkleri resmen tanınmıştır. Ancak bu dönemde İç İşleri Bakanı Rankoviç Kosova Türklerine büyük bir baskı uygulamaya başlamıştır. Bu baskıların sonucu olarak 1956-1960 yılları arasında çok sayıda Kosova Türkü Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Türklerin uğradıkları baskıların tamamı federal hükümetlerin icraatlarından kaynaklanmıyordu, Kosova Arnavutları bu ülkede yaşayan Türkleri 1947 yılında çıkarılan “Soyadı Yasasının” ardına sığınarak asimile etmeye çalışmışlardır. Soyadlarının yeniden yazılması sürecinde birçok Türk aile asli soyadlarının alamamışlar dolayısıyla kendi milli kimliklerine ters düşen soyadları almak durumunda kalmışlardır. Bu yasaya göre Türkler, Arnavut soyadları almaya zorlanıyordu. Söz gelimi Tatar (Türkçe)= Tatar(i) (Arnavutça), Hafız (Türkçe)= Hafız(i) (Arnavutça) olurken Sıratlı (Türkçe)=Seratliyu (Arnavutça) olmaktadır. Diğer yandan Kosova Türkleri 1930'lu yıllarda ise Sırpça soyadları kabul etmek durumunda kalmışlardır.

Soru 2: Yugoslavya hükümetinin Türklere karşı izlemiş olduğu politikanın yumuşamasından sonra Kosova'da yaşayan Türklerin kültürel (basın-yayın) hayatlarının iyiden iyiye canlandığını görüyoruz. Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

1951'de Yugoslavya'da Türkçe eğitimin kabul edilmesinden sonra, Prizren, Priştine, İpek, Mitroviça ve Gilan gibi şehirlerde kültürel alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri kurulmaya başlanmıştır. Diğer yandan Priştine Radyosu Türkçe programlar düzenlemeye başlamıştır. Böylece Kosova Türkleri, 1951 yılında Prizren'de “Doğru Yol”, Priştine'de ise “Yeni Hayat” ve “Aşık Ferki” adlarında üç kültürel dernekler kurmuşlardır. Bunlardan ikincisinin adı daha sonra “Gerçek” olarak değiştirilmiştir. Doğru Yol Derneği, “Doğru Yol” adında bir dergi çıkarmıştır. Bu gelişmeleri müteakiben 1969 yılında Prizren'de “Tan” adlı ilk Türkçe gazetenin iki haftada bir çıkmasına izin vermiştir. Bu gazete 1970 yılından sonra ise

---

* Prof. Dr. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail:fahriturk11@gmail.com

haftada bir kez yayımlanmaya başlamıştır. 1999 yılında Tan gazetesinin yayın hayatına son verilmiştir. Bundan sonra Türkler Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından biri olarak addedildiğinden yapılan anayasa değişiklikleri sonucunda temel hak ve hürriyetlerden daha fazla yararlanmaya başlamışlardır. Kosova Priştine'de İttifak adlı gazete (1992), Prizren'de Sesimiz (1996), Balkan (1999), Yeni Dönem (1999) ve Demokrasi Ufuk'u (2001) adlı gazeteler yayımlanmaya başlanmıştır. Diğer yandan kesintili de olsa Türkçe radyo ve televizyon yayın organları da faaliyette bulunmuşlardır. Şöyle ki, 1951 yılında Priştine Radyosunda günde yedi saat Türkçe yayına başlanmış ve 1999 yılına kadar kesintisiz olarak yayınlarını sürdürmüştür. Gene aynı tarihe kadar Priştine Televizyonunda günlük 30 dakikalık haber ve haftalık 30 dakikalık çocuk programı yayınlanmıştır. Bunlardan başka Mitroviça Televizyonunda da Türkçe yayın yapılmıştır. Bunun haricinde Türkiye'nin desteğiyle 2005 yılında kurulan Yeni Dönem Televizyonu Türkçe, Arnavutça, Boşnakça ve Romanca yayın yapmaktadır.

Soru 3: Kosova'da Türkçe eğitimin serüveni ve çıkarılan dil yasaları hakkında bilgi verebilir misiniz?

Osmanlı döneminde Türkçe eğitim yapılırken, 1912 yılında Balkan Savaşlarından sonra Yugoslavya Krallığı döneminde Türkçe eğitim yapılmamıştır. Sosyalist Yugoslavya dönemi Türkçenin altın yılları olmuştur. Esasında bu dönemde 1974 Anayasası'nda Türkçe resmi dil statüsüne de kavuşmuştur. Birleşmiş Milletler Geçici İdaresi ve Kosova Cumhuriyeti dönemlerinde Türkçe resmi dil statüsünü yitirmiş ancak eğitim dili olarak kullanılmaya devam etmiştir. Diğer yandan Kosova Geçici Özyönetim Anayasal Çerçevesinde kabul edilen eğitim yasalarına göre, Kosova'da yaşayan her etnik topluluk ana okuldan üniversite seviyesine kadar anadilinde eğitim görme hakkı elde etmiştir. Söz konusu bu yasalara istinaden 1999 yılından bu yana Kosova'da eğitim-öğretim Arnavutça, Boşnakça, Türkçe ve Sırpça olarak yapılmaktadır. Bunlardan ilk üç dilde yapılan eğitim Kosova Eğitim Bakanlığına bağlı olarak yapılırken, son anılan etnik grup UNMIK'yi kabul etmediğinden eğitim-öğretim faaliyetlerini Sırbistan Eğitim Sistemine uygun şekilde yürütmektedir.

Tito döneminde Sırlara ve Arnavutlara anayasal olarak kendi okullarını kurma hakkı tanınmış olmasına rağmen, Türklere böyle bir hak tanınmamıştı. Bu yüzden 1950'li yılların başında Rankoviç döneminde çok sayıda Kosova Türkü Türkiye'ye göç etmiştir. Ankara ve Belgrad arasındaki iyi ilişkiler nedeniyle Yugoslav hükümeti 1 Nisan 1951 tarihinde Kosova ve Metoiha Halk Komiserliği'nin verdiği teklifi kabul etmiştir. İlk Türkçe sınıflar 1951-1952 eğitim-öğretim yılında Prizren, Priştine, İpek, Gilan, Mitroviça, Mamuşa ve Dobırcan gibi yerleşim birimlerinde açılmıştır. Söz konusu dönemde 21 sınıfta toplam 3.068 öğrenci öğretim görmekteydi. 1963 tarihli Kosova ve Metoiha bölgelerine özerklik veren belgeler ilk kez Türkçenin öneminin altını çiziyordu. Bu belgenin 41. Paragrafı Türklerin ve Arnavutların yaşadıkları belediyelerde Türkçe ve Arnavutça ilkokullar ve sınıflar açılabileceğini öngörüyordu. Böylece Kosova'da Türkçe ilk kez bir kanun metninde yer alıyordu. Türkçeyle doğrudan ilgili bir diğer belge ise 1969 yılında kabul edilen Sosyalist Kosova Özerk Bölgesi Anayasası'dır. Bu hakkın verilmesiyle birlikte Kosova Türkleri aynı yılda günümüzde haftalık olarak yayınlanan Tan adlı gazeteyi kurmuşlardı. Bunun haricinde 1970 yılında Kosova Parlamentosu Kosova sınırları içerisindeki bütün dil ve yazıların eşitliği ilkesini kabul etmiştir. Bu dil yasasının kabul edilmesi Türkçe, Arnavutça ve Sırpça-Hırvatçanın kamusal alanda kullanılmasının önünü açmıştır.

1974 yılında yapılan anayasa değişikliği Türkçe kullanımını teşvik etmiştir. Çünkü bu anayasa değişikliği Türkçenin yayıldığı ve konuşulduğu bölgeleri net bir şekilde tarif etmiştir. İşte bu anayasanın 221. Paragrafına göre Türkçe, Arnavutça ve Sırpça-Hırvatçanın yanında resmi dil statüsü elde etmiştir. Bu anayasa ilk kez Kosova Türklerini Yugoslavya'nın kurucu

milletlerinden biri olarak görmüştür. Böylece Türkçe bütün resmi belgelerde kullanılmaya başlanmış ve Yugoslav makamları Türkçe kimlikler dağıtmaya başlamışlardır. Daha sonra bu anayasal haklar 1977’de kabul edilen dil ve yazı kanunuyla teyit edilmiştir.

Soru 4: Soğuk Savaş sonrası dönemde Kosova Türklerinin siyasal hayatlarında ne gibi değişimler yaşanmış ve bu değişimler Türkçenin statüsünü nasıl etkilemiştir?

Kosova Türkleri siyasal haklarını daha iyi korumak amacıyla 19 Temmuz 1990 tarihinde Türk Demokratik Birliği (TDB) adlı bir siyasal parti kurmuşlardır. Türkçe eğitim ve Türk kültürünün korunması TDP’nin öncelikleri arasındaydı. TDP her ne kadar bir siyasal parti olsa da kendisini Kosova Türk azınlığının eğitim alanındaki sorunlarını çözmeye adanmıştır. Kosova’da Türkçenin resmi statüsünün kaybedilmesine giden yolda Miloseviç dönemi uygulamaları önemli bir adım teşkil ederken, aşağıda görüleceği gibi, Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdaresi (UNMIK) bu uygulamaları pekiştirmiştir. 10 Haziran 1999 tarihinde Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdaresinin kurulmasından sonra TDB Kosova Türklerinin eğitim ve dilsel haklarını daha iyi savunabilmek amacıyla adını Kosova Türk Demokratik Partisi (KTDP) olarak değiştirmiştir. Ancak ilginçtir ki Türkçe tamda bu dönemde Kosova’da resmi dil statüsünü kaybetmiştir. UNMIK’nin yöneticisi Bernard Kouchner 25 Temmuz 1999 tarihinde yayınlamış olduğu genelgeyle Kosova Türk azınlığı yetkilileriyle görüşme yapmadan hem 1974 Anayasası’na hem de kurumunun daha önce aldığı kararlara mugayir bir şekilde bütün resmi belgelerin Arnavutça, Sırpça ve İngilizce yayınlanmasına karar vermiştir. Bir diğer ifadeyle Türkçenin kamusal alanda kullanılmasına resmen son vermiştir. Böylece Türkçe, remi belgelerden ve tabelalardan kaybolmuştur. Söz gelimi, Kosova adliyelerine alınacak personel ilanları Türkçe verilmeyip bu pozisyonlara müracaat edecek adayların sadece Arnavutça ve Sırpça bilmesi istenmeye başlanmıştır. Böylece Türkler otomatikman bu işler için elenmiş oluyorlardı. Kouchner’e göre Kosova’da Türk bulunmaktaydı olsalar bile buradaki Türkler gerçek Türkler değildi. Böylece UNMIK idaresi altında verilen kimliklerde Türkçe karakterler olan “ ‘i”, “ü”, ”ö”, ve “ş” gibi harfler kullanılmamıştır. Bu uygulamaları protesto etmek için Kosova Türkleri bu yeni dönemde yapılan nüfus sayımına ve 2000 yılında yapılan yerel seçimlere katılmamışlardır. Bir süre sonra UNMIK bu uygulamasından vazgeçmiş ve Türkler Türkçe karakterlerle hazırlanmış yeni kimliklerine kavuşmuşlardır. Ancak Türkçe 2001 yılında yapılan anayasa hazırlıkları kapsamında kamusal alandan tamamen dışlanmıştır. Bu hazırlıklar esnasında herhangi bir etnik grubun adının kullanılmasından özenle kaçınılarak muğlak ifadeler kullanılmıştır. Bu anayasa çalışmaları döneminde yapılan bütün görüşme ve yayınlanan belgelerde Arnavutça ve Sırpça kullanılmıştır. Bu yüzden Kosova Türkleri bu görüşmeleri boykot etmiş olsalar da Türkçe’nin resmi dil statüsünü kaybetmesinin önüne geçememişlerdir.

Yukarıda ele alınanların haricinde Türkçenin resmi dil statüsünün kaybedilmesinde önemli adımlardan biri de hiç kuşkusuz 15 Mayıs 2001 tarihinde Kosova Geçici Öz Yönetim Anayasal Çerçevesi adlı belgedir. Azınlık kavramının kullanılmadığı bu belgenin toplum üyelerinin haklarının belirtildiği dördüncü maddesinin a, b ve c bentlerinde sırasıyla; toplumlara kendi dillerini ve alfabelerini, Kosova’daki mahkemeler, kurumlar ve diğer resmi kuruluşlar da dahil olmak üzere serbestçe kullanma, kendi dillerinde eğitim görme ve kendi dillerinde bilgiye erişme hususları vurgulanmıştır. Bu belgede yapılan yeni düzenlemeler doğrultusunda parlamentodaki 120 milletvekilliğinden ikisi Türklere ayrılmıştır. Anayasal çerçevede ayrıca, meclis ve komisyon toplantılarının ve bütün resmi belgelerin Arnavutça ve Sırpça yazılacağı ve yayınlanacağı kayıt altına alınmıştır. Bunun haricinde diğer etnik gruplardan olan milletvekillerine meclise kendi ana dillerinde hitap etmelerine ve belge sunmalarına müsaade edilmiştir. Diğer yandan yürürlüğe giren yasaların; Arnavutça, Sırpça, Boşnakça, İngilizce ve Türkçe olmak üzere beş dilde yayınlanacağı esası hükme bağlanmıştır.

KTDP, 2006 yılında kabul edilen Dil Yasası'nda Türkçenin resmi dil statüsünün korunmasında ısrarcı davranmış olsa da, Başbakan Ramuş Hadinay Türklerin bu isteğini dikkate almamıştır. Bu yasa Arnavutça ve Sırpçayı Kosova'nın resmi dili yapmıştır. Böylece Türkçe 1974 Anayasası ile elde etmiş olduğu resmi dil statüsünü kaybetmiştir. Diğer yandan 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova bağımsızlığını ilan ettikten sonra kabul edilen yeni Anayasada da Türkçeye resmi dil olarak yer verilmemiştir. Bu Anayasa Türkçenin sadece Pirizren Belediyesi sınırları içerisinde kullanılabilceğini ön görmüştür. Ancak bunun uygulanmasında ciddi sorunlar meydana gelmiştir.

Soru 5: Türkiye Kosova'nın bağımsızlığından sonra bu ülkede Türkçenin varlığı için hangi somut adımları atmaktadır?

Son yıllarda Kosova'da Türkçe'nin öğretilmesine yönelik faaliyetler hız kazanmış durumdadır. Balkanlarda açılan on iki Yunus Emre Kültür Merkezinin üçü Kosova'nın Priştine, Prizren ve İpek şehirlerinde faaliyete geçirilmiş durumdadır. Kosova'da, TİKA tarafından yürütülen ancak 20 Eylül 2011 tarihinde Yunus Emre Enstitüsüne devredilen Türkoloji Projesi kapsamında Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi bünyesinde bir Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır. Avrupa'dan Asya'ya, Balkanlardan Afrika'ya kadar 35 ülkede 51 üniversitede faaliyette bulunan Türkoloji bölümlerinden biri de Kosova'da bulunmaktadır. Türkoloji bölümlerinin desteklenmesi bağlamında Balkanlar ve eski Sovyet coğrafyasının önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. TİKA, daha Yunus Emre Enstitüleri kurulmadan önce; Türkoloji Projesi, Türk Kültür Merkezleri ve Türkçe Kursları kurmak suretiyle Kosova'da Türkçenin öğretilmesine katkıda bulunmasının yanında bu ülkede bulunan ve teknik donanımı yetersiz olan okullara yardım yapmıştır. Bu çerçevede TİKA Kosova'da 2009 yılında Mehmet Akif ve İlaz Thaqi İlköğretim Okulları ile İskenderay'da bulunan Anton Çeta Teknik Lisesinin bakım, onarım ve teknik donanımını gerçekleştirmiştir. TİKA, Kosova'nın Gilan ve Prizren şehirlerinde Türkçe öğrenmek isteyen Boşnaklara ve Arnavutlara yönelik olarak Türkçe kursları açmıştır. Bu Türkçe Kursları günümüzde Yunus Emre Enstitüleri bünyesinde faaliyet göstermektedir. Kısaca söylemek gerekirse, Yunus Emre Enstitülerinin kurulmasından sonra Türkiye, özelden Kosova'da genelde ise diğer Balkan ülkelerinde Türkçe Kursları düzenleyerek Türkçeyi öğretmek için büyük bir gayret göstermektedir.

Soru 6: Türkçenin resmi statüsünü kaybetmesine Türk seçkinlerinin bakış açıları nasıldır?

KTDP'nin, Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesi hususunda ciddi sorumlulukları olmasına rağmen, seçkinler Türkçenin Anayasada yer almamasının asıl müsebbibinin Kosova'da bağımsızlık öncesi görev yapan Birleşmiş Milleler İdaresi olduğunun altını çizmektedirler. Recepoglu, insanlar tarafından doğal olarak konuşulan bir anadilin kullanımının kanunlarla sınırlandırılmayacağını düşünmektedir. Mehmet Bütüç ise 1951 yılından Miloseviç dönemine kadar Türkçenin resmi dil olarak kullanıldığını Sırbistan'ın müdahalesiyle demokratik Kosova'nın rafa kaldırılmasının Türkçeyi olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Günümüzde Kosova'da Türkçe eğitim dili olarak kabul edilmesine rağmen maalesef bu ülkedeki resmi dil statüsünü kaybetmiştir. Bu statüyü geri kazanmak için büyük bir mücadele verilmiş olmasına rağmen başarısız olunmuş ve Türkçenin yukarıda vurgulandığı gibi sadece Pirizren Belediyesi sınırları içinde kullanılmasıyla yetinilmek durumunda kalınmıştır. Tahir Luma ise Türkçenin Pirizren Belediyesi sınırları içerisinde resmen kullanılmasının önünde ciddi engeller olduğunu öne sürmektedir. Diğer yandan Bütüç, Kosova'da Türkçenin resmi dil statüsünün kaybetmesinde hem Kosovalı sivil toplum örgütlerinin yöneticilerinin hem de Ankara'daki Türk politikacıların ciddi sorumluluklarının

olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan Kosova Türk toplumunun önde gelen seçkinlerinden Nimetullah Hafız ise KTDP ve lideri Mahir Yağcıların Türkçenin resmi dil statüsünün korunması veya yeniden elde edilmesi hususunda Adalet ve Kalkınma Partisinden (AKP) görmüş olduğu baskılar neticesinde isteksiz davrandığına inanmaktadır. Hafız'a göre, Türkçe kaybetmiş olduğu bu statüyü geri kazanamaz. Diğer yandan Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesinden kimsenin sorumlu olmadığını düşünen Bedrettin Koro ise, Kosova Türklerinin kendi dillerini parlamentoda dahi kullandıklarını bunun önünde hiçbir engel olmadığını altını çizmektedir. Türklerin Mahir Yağcılar gibi bakanları ve milletvekilleri olduğunu ve Kosova Türk azınlığının resmi belgelerde Türkçeyi rahatlıkla kullandıklarını vurgulayan Koro, Kosova'nın azınlık hakları hususunda Avrupa'nın birçok ülkesinden daha iyi olduğunu düşünmektedir.